

# OSMANLI DEVLETİ'NDE SURRE GELENEĞİ VE 1326/1908-1909 TARİHLİ SURRE DEFTERİ\*

## SURRAH TRADITION IN OTTOMAN EMPIRE AND SURRAH REGISTER DATED 1326/1908-1909

Tahir BİLİRLİ\*\* - Ümit YAZICI\*\*\*

### ÖZ

Müslümanlar için Kâbe'nin bulunduğu Mekke, Hz. Muhammed'in kabrinin bulunduğu Medine ve ilk kible ve Hz. Peygamber'in Mirac'a yükseldiği yer olan Kudüs kutsal olarak kabul edilmektedir. Bu bölgelerin kontrolünü sağlamak Müslüman devletler için de önemli bir ayrıcalık olmuştur. Kontrolü sağlayan devletler bu bölgelere yardımlar yapmayı da vazife olarak kabul ederek bölge halkının ve hacıların huzur ve güvenliğini sağlamaya çalışmışlardır.

Kutsal yerlere yapılan yardımlar Abbasilerle birlikte başlamış, Fatımi, Eyyubi ve Memlükler tarafından devam ettirilmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında gerçekleşen Mısır seferleri ile Kudüs, Mekke ve Medine Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmiş, böylece kutsal yerlere yapılan yardım geleneği Osmanlı Devleti tarafından devralınarak son padişaha kadar kesintisiz olarak devam etmiştir.

Osmanlı padişahları bu kutsal bölgelere fazlaca önem vererek sahip çıkma gayretinde olmuşlardır. Kendilerini bu bölgelerin efendisi olarak değil hizmetkârı olarak görmüşlerdir. Bu amaç ile Mekke, Medine ve Kudüs gibi bölgelerin ihtiyaçlarını karşılamak için "surre" olarak bilinen para ve hediyeler göndermişlerdir. Bu yardımlar büyük alaylarla gönderilmiş bu törenlere büyük bir önem verilmiştir. Kutsal yerlere yapılan yardımlar "surre defterleri"nde kayıt altına alınmıştır. Bu çalışmada genel olarak Osmanlı Devleti'nde surre geleneği ve bu bağlamda Hicri 1326 yılında gönderilen 4452 numaralı surre defteri değerlendirilmiştir.

Bu çalışma Ümit Yazıcı tarafından yapılan "4452 Numaralı Sure-i Hümayûn Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1326, M. 1908/1909)" başlıklı Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde yapılan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı İmparatorluğu, Mekke, Medine, Surre, Surre defteri.

### ABSTRACT

For Muslims, Mecca is where the Kaaba is located, Medina, where the tomb of Muhammad is located and Kudüs the first qibla and the place where the Prophet ascended to Mirac, is considered sacred. Establishing control of these regions has been an important privilege for Muslim states. The states that maintained control accepted it as their duty to provide aid to these regions and tried to ensure the peace and security of the people of the region and the pilgrims.

Aid to holy places started with the Abbasids and was continued by the Fatimid, Ayyubi and Mamluks. With the Egyptian expeditions during Yavuz Sultan Selim, Kudüs, Mecca and Medina came under the rule of the Ottoman Empire. Thus, the tradition of aid to holy places was taken over by the Ottoman Empire and continued uninterruptedly until the last sultan.

Ottoman Sultans gave great importance to these regions and tried to protect them. They saw themselves as servants of these regions not as their masters. For his purpose, they sent money

\* Bu makale 25.10.2023 tarihinde dergimize gönderilmiş; 27.10.2023 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 01.06.2024 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Bu çalışma Ümit Yazıcı tarafından Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde yapılan "4452 Numaralı Sure-i Hümayûn Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1326, M. 1908/1909)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Makaleye atfı şekli; Tahir Bilirli- Ümit Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nde Surre Geleneği ve 1326/1908-1909 Tarihli Surre Defteri", *Müellif Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, S. 1, (Haziran 2024) s. 1-16.

\*\* Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, tahirbilirli@karabuk.edu.tr , Orcid ID: 0000-0001-5275-4654

\*\*\* Bilim Uzmanı, yzcumitt@gmail.com , Orcid ID: 0009-0008-2245-7542

and known as “surre” to meet the needs of regions such as Mecca, Medina and Kudüs. These aids were sent with great ceremonies and great importance was attached to there ceremonies. These donations to holy places were recorded in registers called “surre notebooks”. In this study, the surre tradition in the Ottoman Empire in general and in this context the surre register numbered 4452 sent in 1326 Hijri was evaluated.

**Keywords:** Ottoman Empire, Mecca, Medina, surre, surre registers.

## Giriş

Surre kelimesi sözlükte içine para altın gibi kıymetli eşyaların konulduğu kese anlamına gelmektedir<sup>1</sup>. Osmanlı Devleti’nde padişahların hac mevsiminden önce İstanbul’dan Mekke, Medine ve Kudüs’te bulunan ihtiyaç sahiplerine, fakir fukaraya dağıtılmak üzere özel ve ihtişamlı törenler ile gönderilen para, altın ve armağanlara denilmiştir<sup>2</sup>. Paradan başka kürkler, inci ve elmasla süslü hediyeler, kaftanlar, hil’atler, halılar, soflar, kadife kumaşlar ve yiyecek gibi çeşitli ürünler de gönderilmiştir<sup>3</sup>. Surre, Nâme-i Hümayûn’larda her bir kişiye verilecek olan miktarı defterlerde kaydedildiğinden “mallümiyye” olarak da bilinirdi<sup>4</sup>. Hac dolayısıyla İstanbul’dan Haremeyn’e surre yollanmasına “*Surre İhracı*”, padişah tarafından Haremeyn’e yollanan para ve armağanlara “*Surre-i Hümayûn*” ve Haremeyn halkına para ve armağanların dağıtılması amacıyla bunları göndermek için yapılan özel merasime de “*Surre Alayı*” denmiştir<sup>5</sup>.

Emeviler döneminde düzenli olmasa da Mekke ve Medine’de yaşayanlar için para ve hediyeler gönderilmiş, hac için gelen halife ve devlet adamları Haremeyn halkına para ve mal dağıtmışlardır. Düzenli olarak Mekke ve Medine ahalisine yardımlarda bulunma geleneği Abbasiler ile başlamış olup ilk “*emir-i hac*” görevine atanan kişi de Haremeyn Valisi Davud b. Ali olmuştur<sup>6</sup>. Daha sonra kurulan Fatımi, Eyyubi ve Memluklu gibi İslam devletleri de surre gönderme geleneğini sürdürmüşlerdir. Mısır merkezli kurulan bu devletlerden Haremeyn’e gönderilen parasal yardımlara “*Sadakat-ı Mısır*” denmiştir<sup>7</sup>.

Osmanlı Devleti de surre geleneğini sürdürmüş, bu vazifeye çok büyük bir kutsiyet atfetmiştir. Osmanlı padişahları ve Müslüman tebaası Hz. Muhammed’e (s.a.v.) olan sevgilerini ve İslam inancını her daim gözetmişlerdir. Bu sevginin ve inancın bir neticesi olarak İslam dini için en önemli yerler olan Kâbe’nin bulunduğu Mekke ve Hz. Muhammed’in kabrinin bulunduğu Medine şehirlerine çok önem vermişlerdir. Gerek Osmanlı sultanları ve gerek Müslüman halk bu bölgelere ellerinden geldiğince yardımlarda bulunmaktan geri durmamışlardır.

Osmanlı padişahları kutsal yerlere yapılan yardımlar ve hizmetlerin zamanında ve aksatılmadan yapılmasında çok hassas davranmışlardır. Surre-i Hümayûn geleneği devleti zor durumda bırakan durumlar dışında (savaşlar, isyanlar vb.) devletin son günlerine kadar devam etmiştir. Son Osmanlı Padişahı Sultan Vahdetin 1919-1922 yıllarında imkânların aşırı kıt olmasına, Mekke, Medine ve Kudüs’ün İngilizlerin eline geçmesine rağmen bu kutsal yerlere surre göndermiştir<sup>8</sup>.

## Osmanlı Devleti’nde Surre Geleneği

Osmanlı Devleti’nde Haremeyn’e ilk defa surrenin hangi tarihte ve hangi padişah zamanında gönderildiği hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Münir Atalar “*Mekke ve Medine’ye ilk kez surre gönderen, Çelebi Mehmed’in babası Yıldırım Bayezid (1389-1402) olup, bu surre, Edirne’den 80.000 altın olarak gönderilmiştir.*” şeklinde belirtmiş ve ilk surenin Yıldırım Bayezid tarafından gönderildiğini kabul etmenin daha doğru olacağını ifade etmiştir. Atalar, Aşıkpaşazâde’nin eserinde Çelebi Mehmed’in Mekke ve Medine’ye paralar

<sup>1</sup> Şit Tufan Buzpınar, “Surre”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C.37, İstanbul, 2009, s. 567.

<sup>2</sup> Münir Atalar, *Osmanlı Devleti’nde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2015, s. 24.

<sup>3</sup> Münir Atalar, “Türklerin Kâbe’ye Yaptığı Ekonomik Yardımlar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXI, s. 261.

<sup>4</sup> İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, TTK, Ankara, 2013, s. 35.

<sup>5</sup> Nigâr Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2008, s. 104.

<sup>6</sup> Mustafa Sabri Küçükbaşçı, *Abbasiler’den Osmanlılar’a Mekke-Medine Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 232-233.

<sup>7</sup> Seyit Ali Kahraman, *Surre-i Hümayûn*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, 2016, s. 21.

<sup>8</sup> Komisyon, *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 116, Ankara, 2010, s. III.

gönderdiğini, M. Neşrî'nin Çelebi Mehmet'in kendi vilayetinden bazı yerleri Medine'ye vakfettiğini ve bazı hediyeler gönderdiğini de ayrıca belirtmiştir<sup>9</sup>. Ancak gönderilen surreler resmî ve sürekli olmayıp kutsal olan yerlere bir nevi saygıyı ve sevgiyi kanıtlamak amacıyla olmuştur<sup>10</sup>.

Yıldırım Beyazid, Çelebi Mehmet, II. Murad, II. Mehmed ve II. Bayezid kutsal yerlere olan yardımlara devam etmişlerdir. Bu yardımların düzenli ve geleneksel olarak devam etmesi ancak Yavuz Sultan Selim'in Merc-i Dâbık (1516) ve Ridâniye (1517) zaferleri neticesinde Memlûkler Devleti'ne son vermesi ile Kudüs'le birlikte Hicaz bölgesi olarak bilinen Mekke ve Medine'nin Osmanlı hâkimiyeti altına girmesiyle olmuştur. Bundan sonra Osmanlı padişahları kendilerini halife yani bütün İslâm âleminin manevi lideri saymışlardır<sup>11</sup>. Yavuz Sultan Selim Halep Ulu Camii'nde Abbasi Halifesi El Mütevekkil'in kendisine "*Hâkim-i Haremeyn-iş Şerifeyn*" unvanı ile hitap etmesi üzerine kendisinin hâkim değil "*Hadimü'l Haremeyn-iş Şerifeyn*" yani Harem-i Şerif'in hizmetkârı olduğunu söylemiştir. Osmanlı Padişahları Mekke ve Medine'ye duyulan bu hürmetin ifadesi olarak '*Hâdimü'l-Haremeyni'-ş-Şer'ifeyn*' unvanı almışlardır. Osmanlı Devleti'nde Mekke ve Medine'ye bundan sonra her yıl daha düzenli ve sistemli bir şekilde surre gönderilmesi gelenek hâline gelmiştir<sup>12</sup>.

Mekke Emiri'nin Yavuz Sultan Selim'e biat ederek kutsal emanetleri ve Mekke'nin anahtarlarını teslim etmesi üzerine<sup>13</sup> Sultan Selim memnuniyet ifadesi olarak Mekke Emiri Şerif Berekât bin Muhammed Hasenî'nin oğlu Ebû Nümeyn'e hil'at giydirmiş ayrıca birçok hediyeler ile beraber babasının Mekke Emirliği ber'atını da göndererek Mısır hazinesinden Mekke Emiri'ne maaş bağlamıştır<sup>14</sup>. Yavuz Sultan Selim hediyeleri götürmek için Emir Muslihiddin'i surre emini unvanı ile Mısır kadılarından iki kişi ile birlikte görevlendirmiştir. Şeriflerden her birine beşer yüz, her bir şeyhe altışar, Mekke ve Medine'nin itibarlı kişilerine üçer ve fakir fukaraya da birer duka dağıtılacaktı. Gönderilecek hediyelerin toplamı Mekke ve Medine'ye yollanan buğday ve pirinçten başka 200.000 dukayı buluyordu<sup>15</sup>.

Yavuz Sultan Selim'den sonra tahta çıkan Kanuni Sultan Süleyman da (1520-1566) kutsal yerlere olan yardımlara devam etmiştir. Mısır'ın fethinden sonra halife unvanını resmî belgelerde kullanan ilk sultan o olmuştur<sup>16</sup>. Kutsal yerlere en çok surre gönderme şerefine de Osmanlı saltanatında en uzun süre hükümdarlık yapan Kanuni Sultan Süleyman erişmiştir<sup>17</sup>. Kâbe'nin tamirine ve etrafının düzenlenmesine çalışan<sup>18</sup> ve Harem-i Şerif'in eskiyen yerlerinin onarılmasını sağlayıp Kâbe-i Muazzama kapısını yenileyen ilk padişah olmuştur. Hz. Hatice'nin evini satın alarak tamir ettirip üzerine Osmanlı mimarisine ait bir kubbe yaptırarak mescide çevirtmiştir<sup>19</sup>. Bunlardan başka Mescid-i Haram'ın yanında dört mezhep için dört adet medrese yaptırmış ve buralara müderrisler tayin etmiştir. Bu yapılar Osmanlı mimari örneklerinin bir nevi bölgeye taşınmasını temsil etmiştir<sup>20</sup>. Mekke'nin en büyük sorunlarından biri olan su yolları sorunu için büyük bir tahsisat ayırtmıştır. Her yıl yenilenen ve Mısır'da dokunan Kâbe'nin örtüsünü İstanbul'da dokutmaya başlamıştır<sup>21</sup>.

Kanuni Sultan Süleyman kutsal bölgelere daha birçok yardımda ve ihsanlarda bulunmuştur. Kanuni'den sonra gelen padişahlar da kutsal yerlere olan ilgilerini ve bu bölgelere yardımlarını istisnai durumlar hariç devam ettirmişlerdir<sup>22</sup>. Osmanlı padişahları Haremeyn için

<sup>9</sup> Atalar, a.g.e., s. 32-33.

<sup>10</sup> Atalar, "a.g.m.", s. 264.

<sup>11</sup> Dündar Alıkcı, *Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler İmparatorluk Seremonisi*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2004, s. 141.

<sup>12</sup> Haz. Yusuf Çağlar- Salih Gülen, *Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun*, Yitik Hazine Yay., İzmir, 2009, s. 19.

<sup>13</sup> Uzunçarşılı, a.g.e., s. 17.

<sup>14</sup> Atalar, a.g.e., s. 41.

<sup>15</sup> Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. I, (Çev. Mehmet Ata), Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1997, s. 409.

<sup>16</sup> Nermin Taylan *Kâbe-i Muazzama Tarihi ve Osmanlı Padişahları'nın Hizmetleri*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2017, s. 74.

<sup>17</sup> *Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun*, s. 23.

<sup>18</sup> Atalar, a.g.e., s. 45.

<sup>19</sup> Taylan, a.g.e., s. 74.

<sup>20</sup> Zekeriyâ Kurşun, "Hac ve İktidar: Haremeyn'de Erken Dönem Osmanlı İmar Faaliyetleri", *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 9, (2017), s. 294.

<sup>21</sup> Taylan, a.g.e., s. 75-76.

<sup>22</sup> Padişahlar tarafından yapılan yardımlara daha detaylı bakmak için. Nermin Taylan, *Kâbe-i Muazzama Tarihi ve Osmanlı Padişahları'nın Hizmetleri*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2017.

pek çok vakıf kurup bu vakıfların gelirlerini bu bölgelere tahsis etmişlerdir. Bu gelirler başta Haremeyn’de bulunan ahalinin ihtiyaçları karşılanmak üzere cami, medrese, hastane, kütüphane yaptırılması, su sarnıçları ve kuyuları açtırılması, yolların yapımı, tamiri ve diğer imar faaliyetlerine vb. gibi işler için harcanmıştır<sup>23</sup>. Ayrıca Kâbe’nin temizliği, aydınlatılması, güzel kokular serpilmesi ve diğer hizmetlerin yapılması yine bu vakıfların gelirleri ile sağlanmıştır<sup>24</sup>.

Osmanlı Devleti’nde surre Mekke ve Medine’ye 1714 yılına kadar Mısır’dan sonraki tarihlerde ise Enderun’dan yani Haremeyn Hazinesi’nden gönderilmeye başlanmıştır. Mısır ve İstanbul’dan başka Halep ve Şam’dan, hatta Balkanlar’dan Mekke ve Medine’ye surreler gönderilmiştir<sup>25</sup>.

### Genel Olarak Surre Defterleri

Cumhurbaşkanlığı Arşiv Başkanlığı Osmanlı Arşivi çok zengin belge ve defter koleksiyonlarından meydana gelmektedir. Osmanlı Devleti’nin dini, siyasi, hukuki, iktisadi ve sosyal hayatına ışık tutan bu belge ve defterlerden biri de Surre Defterleridir<sup>26</sup>.

Surre Defterlerinin enleri 14-15 cm. ve boyları 40-43 cm. arasında değişmektedir. Sayfa sayısı genellikle 10 ilâ 50 varak arasındadır. Bununla birlikte 10 varağın altında ve 50 varağın üstünde bulunan defterler de bulunmaktadır. Defterler meşin kaplı olup siyah, kahverengi, vişne çürüğü gibi değişik koyu renkli ciltleri vardır. Defterlerin hattı büyük oranda nesihdir fakat siyakat ve rik’a hattıyla tutulan defterler de vardır. Surre Defterleri’nin başlarında iç kapakta surh veya yaldız ile dönemin padişahının tuğrası bulunmaktadır<sup>27</sup>.

Surre Defterleri sonraki ismiyle Maliye olan Defterdarlıkta, Haremeyn Mukataası Kaleminde yazılır ve kayıtları burada tutulurdu<sup>28</sup>. Surre Defterlerini ilk olarak Darüssaade Ağası ve Haremeyn Müfettişi mühürler, daha sonra Defterdar kuyruklu imzasını atar, defterin başına da Nişancı tarafından tuğra çekilirdi. Defterdar ve Nişancı defteri padişahın huzurunda mühürler ve Darüssaade Ağası’na teslim ederdi. Darüssaade Ağası ise defteri surreyi götürmekle mükellef olan Surre Emni’ne verirdi<sup>29</sup>.

Surre Defterleri amaçlarına göre iki kısma ayrılır. Birincisi Tevziat Defterleridir ki bunlar surrenden kimlerin pay aldığı, pay almaya yeni hak kazananları ve yollarda surre emniyetini sağlayanların alacaklarını gösteren miktarların yazıldığını gösteren defterlerdir. İkincisi ise Tahsisat Defterleridir. Bunlar ise surrenin gönderildiği devrin padişahının hususi tahsisatı ile Haremeyn’e vakfedilen vakıflardan elde edilen miktarı gösteren defterlerdir<sup>30</sup>. Bu miktarlar defterlerde belirtilmiş ve buna göre iki kutsal şehirde yaşayanlara ileri gelenlerden fakirlere kadar mevki ve durumlarına göre önceden belirlenmiş miktarda dağıtılmıştır<sup>31</sup>. Surre Defterlerinin hemen başında surrenin nereden alındığı, nereye gideceği, hangi yılda gönderildiği belirtilmiştir. Bu defterlerde, pay sahiplerinin isimleri ve ne kadar pay aldığı isminin altına yazılmıştır. Surre Defterinde ismi kayıtlı olan herkesin surresi defterde nasıl kayıtlı ise o şekilde dağıtılırdı. Büyük oranda defterlerde ara kısımlarda yekûnlar verilir bu yekûnların toplanmasıyla da defterin sonunda toplam miktar gösterilirdi<sup>32</sup>. Surre Defterinde adı bulunmayanlar surrenden pay alamazdı<sup>33</sup>. Hatta vefat edip surresi verilemeyenlerin paraları da surre eminine geri teslim edilip İstanbul’a geri gönderilirdi. Ayrıca Surre Defterlerinin dağıtım işlemi sonunda yine İstanbul’a geri getirilmesi zorunluydu<sup>34</sup>.

<sup>23</sup> Ahmet Durak, “Osmanlı Devleti’nde Surre-i Hümayun Geleneği 18 Ekim 1656 Tarihli Mekke’ye Gönderilen Defter Örneği”, *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 4, (2018), s. 26.

<sup>24</sup> Kurşun, a.g.m., s. 291.

<sup>25</sup> Mustafa Karazeybek, “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısından XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısına Hac Yolu Masrafları, Hizmetleri ve Urban Surreleri”, *Yeni Türkiye Yayınları Dergisi*, S. 98, (2017), s. 525.

<sup>26</sup> Hüseyin Özdemir, “Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’ndeki Surre Defterleri”, (Haz. Yusuf Çağlar-Salih Gülen), *Dersaadet’ten Haremeyn’e Surre-i Hümayun*, Yitik Hazine Yay., İzmir, 2009, s. 99.

<sup>27</sup> Atalar, a.g.e., s. 48.

<sup>28</sup> Uzunçarşılı, a.g.e., s. 35.

<sup>29</sup> Özdemir, a.g.m., s. 101-102.

<sup>30</sup> Karazeybek, a.g.m., s. 527.

<sup>31</sup> Komisyon, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2010, Yayın Nu: 108, s. 240.

<sup>32</sup> Atalar, a.g.e., s. 49.

<sup>33</sup> Atalar, “a.g.m.”, s. 264.

<sup>34</sup> Ayyıldız, a.g.e., s. 96.

Surre Defterleri T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti (Ev. Evkaf) defterleri kataloğunda Surre Defterleri (EV.HMK.SR.d) adı altında yer almaktadır<sup>35</sup>. Osmanlı Arşivi'nde H. 1009-1327 M. 1600-1909 tarihleri arasında toplam 4.170 adet Surre Defteri bulunmaktadır. Osmanlı Arşivi'ndeki ilk surre defteri H. 1009 M. 1600 tarihlidir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar her yıl düzenli olarak gönderilen surre son birkaç yıl surre hazırlandığı hâlde Birinci Dünya Savaşı sebebiyle gönderilememiştir. Zaman zaman surre alayları eşkıyalar tarafından saldırıya uğramış, bu saldırılarda surre ve surre defterlerinin yağmalandığı olmuştur. Bu yüzden olsa gerek, 1112, 1224, 1225, 1226 ve 1227 tarihlerine ait Surre Defterleri Osmanlı Arşivi'nde bulunmamaktadır<sup>36</sup>. Son surre alayı 1915'te gönderilmiştir. 1916'da Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in isyan etmesiyle surre sevk edilememiş ve bu surre Medine'ye gönderilebilmiştir. 1917 ve 1918 surreleri Şam'a kadar gitmiş, 1919'da Şam işgale uğrayıp düşman eline geçtiğinden bundan sonra hiç surre gönderilememiştir. 1919-1922 yıllarında Sultan Vahdettin Mekke ve Medine fukarasına sadaka gönderip dağıttırıştır<sup>37</sup>.

### Gönderildikleri Yerlere Göre Surreler

Surreler İstanbul, Şam ve Mısır sürreleri olarak gönderildikleri yerlere göre adlandırılmışlardır. İstanbul Surre-i İstanbul'dan görkemli törenle ve bir teşrifata bağlı kalarak Haremeyn'e gönderilen surrelerdir. Bu surrenin gelir kaynaklarını devrin sultanının özel tahsisleri, İstanbul, Bursa, Edirne, Rumeli, Anadolu gibi eyaletlerde bulunan Haremeyn vakıflarının yıllık gelirleri oluşturmaktadır. Osmanlı Arşivi'nde bulunan defterlerin çoğu İstanbul'dan gönderilecek olan surreler için tertip edilmiştir<sup>38</sup>.

Osmanlı topraklardan her sene iki kafilenin Hacca gitmesi adet olmuştur. Bunlar Şam'dan hareket eden Şam surre-i, diğeri Kahire'den hareket eden Mısır surresidir. İstanbul'dan yola çıkan surreten sorumlu baş görevli olan Surre Emmini yolda kendisine katılanlarla beraber Şam'a gelir ve bu surreye katılır. Anadolu'dan, Rumeli'den ve diğer yerlerden kendi imkânları ile gelen ziyaretçiler kafilenin hareketine kadar Şam'da toplanırdı. Şam surresinin muhafazası ve himayesine çoğu zaman dönemin Şam Valisi Emîr-i Hac olarak tayin edilirdi. Emîr-i Hac her sene kafilenin hareketi esnasında Şam Kalesi'nde hazineye duran Sancak-ı Şerif'i merasim ve tekbirlerle yerinden alarak surre ile yola çıkardı. Şam kafilesi Müzeyrib, Belka, Maan, Zat-ül-Hac ve Tebük yoluyla Medayin-i Salih'in güneyinde bulunan Elula denilen bölgeye gelir ve burada bizzat Mekke Emiri veya gönderdiği vekili tarafından karşılanır bundan sonra kafele Mekke Emiri'nin himayesine girmiş olurdu. Kafele daha sonra Medine'de ya da sonra Rabiğ'de Mısır'dan gelen Mısır kafilesi ile birleşirdi<sup>39</sup>.

Şam surresinin gelir kaynaklarını Şam Halep gibi büyük şehirler başta olmak üzere Suriye bölgesinde Memlûkler ve Osmanlılar zamanında tesis edilen Haremeyn vakıflardan elde edilen gelirler oluşturmaktaydı<sup>40</sup>.

Mısır surresinde Fas'tan başlayıp Güney Afrika'ya kadar olan bölgede bulunan Hac vazifesini yerine getirmek isteyen hacı adayları bulunurdu. Kafele Mısır Emîr-i Haccı'nın maiyetinde bulunurdu<sup>41</sup>.

### Surre-i Hümâyûn Töreni Hazırlığı ve Tören Teşrifatı

Osmanlı Devleti Müslümanlar için kutsal yer olan Mekke ve Medine'ye olan saygı ve sevgisini her fırsatta göstermiş, Osmanlı padişahları bu bölgelere hizmet etmekten geri durmamıştır. Dolayısıyla Osmanlılar bu kutsal yerlerde yaşayan fakirlere, gariplere, buraya hizmet eden imam, müezzin, kayyim, ferraş vb. gibi görevlilerin yanı sıra Mekke ve Medine emirlerine ve diğer görevlilere her yıl Hac zamanı birçok hediye ve para göndermişlerdir. Bu

<sup>35</sup> T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

<sup>36</sup> Komisyon, *a.g.e.*, s. 240.

<sup>37</sup> Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. XIV, İstanbul, 1979, s. 24.

<sup>38</sup> Mustafa Güler, *XVI.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2019, s. 215.

<sup>39</sup> Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 57-59.

<sup>40</sup> Güler, *a.g.e.*, s. 216.

<sup>41</sup> Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 59.

büyük bağış ve ihsanlar her sene İstanbul'da yapılan büyük bir törenle kutsal yerlere gönderilmiştir<sup>42</sup>.

Surre alayları İstanbul'dan gönderilmeye başladıktan sonra belli bir süre karadan gönderilmiş daha sonra kara yolunun uzun olması ve güvenlik sorunları sebebi ile deniz yolu ile gönderilmiştir. Surre karadan gönderildiği yıllarda Recep ayının 12. ve 13. günlerinde İstanbul'da törenler yapılırken, deniz yolu ile gönderilmeye başlandıktan sonra yol daha kısa sürdüğü için bu törenler Şaban ayının 12. ve 13. günlerinde yapılmaya başlanmıştır. Daha sonraki yıllarda törenler bir iki gün ertelenmiş ve Şaban ayının 14. ve 15. günlerinde yapılmıştır<sup>43</sup>.

Surre Alayı tören ve hazırlıkları yaklaşık iki ay öncesinden başlardı. Surre Alayı Emni'nin İstanbul'dan hareket etmeden iki ay öncesinde Kaftan Ağası denen saray görevlisi Mekke'ye kadar gider Mekke Emiri'ne, Mekke, Medine, Kudüs Şeyhü'l- haremlerine, Mekke ve Medine de bulunan kadılara padişahın göndermiş olduğu 500'er altını verirdi. Asıl hediye ise bu kişilerin her birine verilen hil'at ve Padişahın Türkçe olarak yazılmış mektubuydu. Bu hediye ve mektuplar, hac mevsiminde adı geçen görevlilerin yerlerinde kaldığı, azillerinin düşünülmediği, ona göre görev yapmaları gerektiği anlamına gelmekteydi<sup>44</sup>. Bu hazırlıktan sonra yola çıkacak olan alaya bir surre emini tayin edilir ve bu kişiye sadrazam huzurunda hil'at giydirilir daha sonra Bâbü'lî'den yetkili bir kişi ile beraber Enderun'a gönderilip Darüssade Ağası huzurunda bir hil'at daha giydirilirdi<sup>45</sup>. Surre gönderilmesinden bir gün önce Darüssade Ağası tarafından başta defterdar, reis-ül kütta ve nişancı olmak üzere yetkili kişilere tezkireler gönderilip sonraki günde yapılacak olan merasimde hazır bulunmaları istenirdi<sup>46</sup>. Nişancı, eğer vezir rütbesinde ise tezkire yine nişancı paşaya yazılır ve gönderilir, ancak merasime kendisi gelmez vekillerini gönderirdi<sup>47</sup>.

Surre alayı günü surrenin, Üsküdar'a geçmesi için Kireç Kapısı İskelesi'nde bir çektirinin bulundurulması Kaptan Paşa'ya bir emirle bildirilirdi. Törenin yapılacağı alanda gerekli olan yerlere döşeme ve perdeler konur yeteri kadar da çadır kurulurdu. Törene gelen davetliler sarayda Darüssade ağasının divânında yazıcı odasında beklerlerdi<sup>48</sup>.

Surre Alayının asıl eğlenceli olan tarafı Bâb-ı Hümayundan çıktıktan sonra başlar, İstanbul cadde ve sokaklarında devam ederdi. Merasim elbiselerini giymiş ve atlı on iki çavuş, arkasından gelen on iki zâim ve onların arkasından yürüyen baltacılar önden giderek yol açardı. Onların ardından sekiz kapıcıbaşı ve kâhyasıyla beraber surre emini gelirdi. Her iki yanında otuz kadar baltacının bulunduğu deve, bakıcısı ile beraber surre eminini takip ederken, devenin ardından surre hazinesini taşıyan katırlar gelirdi<sup>49</sup>. Bu teşrifatın ve görkemli yürüyüşün hemen ardından Araplardan oluşan çalgıcı ve eğlendirici 50-60 kişilik akkaman denilen ikinci bir kafiye görülür. Bunlar Tahtakale'den çıkıp İstanbul'un her semtini mahalle mahalle dolaşır davul ve dümbeleklerini çalarak evlerin önlerinde kılıç kalkan oyunları oynar ve sadaka toplarlardı<sup>50</sup>.

Kireç İskelesi'ne (Sirkeci) gelen surre alayında bulunan görevliler, gönderilen surre keseleri, surre defterleri, hediye ve armağanları burada bulunan çektiriye yerleştirir sonra develerin üzerindeki eşyalar alınarak develer Hasahır'a geri götürürdü. Surre emini surre ile beraber Üsküdar'a yola çıkar, Üsküdar'da varsa eksikliklerinin tamamlamak için bir müddet daha kalır, eksiklikler giderildikten sonra padişahın izniyle halk arasında Ayrılık Çeşmesi diye bilinen yerden kutsal yolculuk için hareket ederdi.

Hac kfilesinin Üsküdar'dan Şam'a kadar güvenli bir şekilde gitmesi için yol üzerindeki belli noktalardaki bulunan vezir, beylerbeyi ve sancak beylerine, kadı ve mütesellimlere, yeniçeri serdarlarına vb. vilayet ileri gelenlerine hükümler gönderilirdi. Bu kişiler bulundukları bölgede

<sup>42</sup> Ayyıldız, a.g.e., s.103-104.

<sup>43</sup> Sevgi Ağca Diker, "Surre-i Hümayûn ve Geleneksel Teşrifatı", (Haz. Seyit Ali Kahraman), *Surre-i Hümayûn*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, 2016, s. 66-67.

<sup>44</sup> Atalar, a.g.e., s. 113.

<sup>45</sup> Uzunçarşılı, a.g.e., s. 35.

<sup>46</sup> Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, (Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser Kervan Kitapçılık A.Ş. , No:17, s. 153.

<sup>47</sup> Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadime)*, Kervan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 1979, s. 33.

<sup>48</sup> Muammer Yılmaz, *Osmanlı'da Töre, Tören ve Alaylar*, Türdav Yayın Grubu, İstanbul, 2010, s. 62. Detaylı bilgi için bk.: Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadime)*, Kervan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 1979.

<sup>49</sup> Alıkcı, a.g.e., s. 154.

<sup>50</sup> Atalar, a.g.e., s. 124.

surreyi karşılar ve surre alayının bir sonraki noktaya güvenli şekilde yol alması için alaya eşlik ederdi<sup>51</sup>. Klasik dönemde hac kervanlarına bir yeniçeri bölüğü veya tımarlı sipahiler eşlik etmekteydi<sup>52</sup>. Surre alayı için yolda ihtiyaç duyulan katır ve develerin normal fiyata satın alınması, kafilenin geçeceği yollardaki bozuk yerlerin ve köprülerin yapılması gibi emirler gönderilirdi. Bu kişilere Surre alayını belirli yerde karşılayıp, belirlenen yere kadar götürmesi ve senet alınarak teslim edilmesi emredilirdi. Surre bu şekilde Şam'a kadar götürülerek burada Şam Valisi'ne teslim edilirdi<sup>53</sup>. Surre alaylarında hekim, hastabakıcı gibi yolculuk sırasında ihtiyaç halinde müdahale edebilecek görevliler bulunurdu. Kafilede bulunan herkesin yemek ve su ihtiyaçları eksiksiz olarak karşılanırdı<sup>54</sup>.

Surre ve hac kafilesi Suriye ve Arabistan'da bulunan geniş çölleri aşmak durumunda idi. Ayrıca padişahın sorumluluklarından biri de bu kafilenin ve hacı adaylarının buralardan güvenli bir şekilde geçişini sağlamaktı. Bu geniş çöl bölgelerinde büyük bir askeri birlik bulundurmamak pek mümkün olmuyordu. Hac kervanının güvenliği genellikle hac güzergâhı yanı sıra surre güzergâhı üzerinde yaşayan bedevilere verilen ödenekler ile sağlanmıştır ki bu durum bir başka surre olan “Urban surresi” kavramını oluşturmuştur. Bu ödemelerin bedevilerin kervana su ve yiyecek getirmesine karşılık olarak yapıldığı şeklinde yorumlansa da bu ödemelerin yapılmadığı zamanlarda bedeviler hac kervanına saldırma ve kutsal yerlere gönderilen hediyeleri gasp etme hakkını kendilerinde görüyorlardı. Dolayısıyla çöllerde yaşayan bedevilere gönderilen Urban surresi alınan yemek ve su hizmetinin ücreti olmayıp kervanı ve hacı adaylarını bedevi saldırılarından korumanın bir yolu olarak değerlendirilebilir<sup>55</sup>.

Osmanlı Devleti'nin Hicaz'a giriş yeri Şam'dı. Surre alayı Şam'a gelir burada ihtiyaç olan deve, su, yiyecek ve diğer ihtiyaçlar karşılanır ve deftere kaydedilirdi. Surre Alayı bundan sonra Hac Emiri'nin idaresi altına girer ve surre Şam'dan ayrılacağı gün burada büyük bir tören yapılarak dualarla Medine'ye doğru yola çıkardı<sup>56</sup>. Kafile ya Medayin-i Salih veya Medine'de ya da Medine yolu üzerinde bir yerde bizzat Mekke Emiri tarafından veya onun gönderdiği bir vekili tarafından karşılanır ve birlikte Mekke'ye girilirdi<sup>57</sup>. Surre Emini yanında götürdüğü Nâme-i Hümayûn'u merasimle Mekke Emiri'ne takdim eder, emir de nâmeyi öpüp başına koyar ve daha sonra Mekke'ye yakın olan Mina mevkiinde padişahın mektubunu okuttururdu. Surre keseleri ile surre alacakların isimlerinin ve alacakları miktarlarının yazılı olduğu Surre Defteri, Şerif'e takdim edilirdi. Bu defterde yazılana göre Malûmiye denen paralar, Mekke emiri, Şeyhü'l-Harem, Surre emini ve Mekke kadısının gözetimi altında sahiplerine dağıtılırdı. Vefat veya orada bulunmaması sebebi ile surresi verilemeyenlerin paraları, tekrar surre eminine teslim edilir ve İstanbul'a geri gönderilirdi. Medine de bulunanlara verilecek surre ise Medine'de Mekke Emiri'nin vekili olarak bulunan kişi ile Medine kadısı ve Şeyhü'l-Harem-i Nebevi ve surre kâtibinin gözetimi altında surre sahiplerine dağıtılırdı. Aynı şekilde bütün bunların ne şekilde ve nasıl yapıldığı İstanbul'a bildirilirdi<sup>58</sup>.

Surre emini surreleri dağıttıktan ve Hac vazifesini yerine getirdikten sonra Mekke emirinin Nâme-i Hümayun'a cevap olarak yazdığı Arapça bir nâme ile hükümdar, sadrazam ve diğer devlet erkânına gönderdiği hediyelerle beraber yola çıkardı. Surre Emini Kartal'a gelip Üsküdar'a geçmek için müsaade ister ve sadrazam tarafından bu durum padişaha arz edilir ve müsaade alınarak Üsküdar'a gelinirdi. Mekke emirinin nâmesi Divân-ı Hümayûn kalemlerinde Türkçeye çevrilip hem aslı hem Türkçesi bir takrir ile sadrazam tarafından padişaha arz edilirdi<sup>59</sup>.

<sup>51</sup> Uzunçarşılı, a.g.e., s. 40.

<sup>52</sup> Zekeriyâ Kurşun, “XIX. Yüzyılda Şam-Medine Hac Yolu Lojistiği”, *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.19, İstanbul, s. 355.

<sup>53</sup> Ağca Diker, a.g.m., s. 82.

<sup>54</sup> Taylan, a.g.e., s. 63.

<sup>55</sup> Suraiya Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar Osmanlı Döneminde Hac (1517-1638)*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995, s. 58.

<sup>56</sup> Karazeybek, a.g.m., s.527.

<sup>57</sup> Uzunçarşılı, a.g.e., s. 41.

<sup>58</sup> Atalar, a.g.e., s. 162.

<sup>59</sup> Uzunçarşılı, a.g.e., s. 42-43.

### Surre-i Hümâyûn Alayı'nın Yol Güzergâhı

İstanbul ve Hicaz arasındaki ana hac güzergâhı aynı zamanda Surre-i Hümâyûn'un da ana yol güzergâhıdır. Surre-i Hümâyûn 1517'den 1864 yılına kadar kara yolu ile katır ve develer ile nakledilmiştir. Kafil Hicri 12 Recep'te Üsküdar'dan yola çıkar ve günlük ortalama 50 km yol alırdı. Yaya olarak gidilen bu yolculuğun Şam'a kadar olan kısmında gündüzleri hareket edilip geceleri dinlenilirdi. Şam'dan sonraki kısımda ise geceleri hareket edilip gündüzleri dinlenilirdi<sup>60</sup>.

Surre-i Hümâyûn kafilası Üsküdar'daki Ayrılık Çeşmesi'nden hareket eder, Kartal-Gebze, İznik, Lefke, Vezirhan, Söğüt, Eskişehir, Bolvadin, İshaklı, Akşehir, Ilgın, Lâdik'e uğrayarak Konya'ya ulaşırdı. Konya'dan hareketle İsmil, Karapınar, Ereğli, Ulukışlak, Ramazanoğlu Yaylası, Gülek Boğazı, Kütüklü konaklarından geçilerek Adana'ya ulaşırdı. Adana'dan hareketle Misis, Kurtkulağı, Payas, Belek, Antakya, Zambakya, Şuğur, Madik, Hama, Humus, İki Kapılı, Nebek ve Kuteyfe menzilleri geçilerek Şam'a varırdı. Burada İran, Azerbaycan ve diğer doğu vilâyetlerinden gelen hacı aday kafileleri de surre alayına katılırdı. Şam ve etrafında bulunan vakıflardan gönderilen yardımlar burada surreye ilave olunurdu. Şam'dan hareket eden kafil Kubbetü'l Hâc, Tarhana Hanı, Sahra-yı Düveyk, Muzayrib, Sahra-yı Mina, Mafrak, Ayn-ı Zerka, Balat, Tabut Korusu, Vadi-yi Aneze, Ma'an, Akabebaşı, Cugeyman, Eşmeler, Sahra-yı Kâ-ı Sağır, Kal'ai Tebük, Kal'a-i Megayir, Haydar, Bürke-i Muazzama, Darü'l-Hamrâ, Medâyin-i Salih, Kal'a-i Ülâ, Bi'r-i Ganem, Sahra-yı Matarân, Bi'r-i Cedid, Hadiye Eşmesi, Fuhleteyn ve Vadiyü'l-Kurâ menzillerini geçerek Medine'ye ulaşırdı. Kafil burada bir hafta kadar kalır ve hak sahiplerine surreleri dağıtılır ve kafil Bi'ru Ali, Kubûr-ı Şühedâ, Cüdeyde, Bedr-i Huneyn, Ka'r-ı Kebîr, Râbia Eşmesi, Bi'ru Asfân ve en son Vadi-yi Fatıma menzillerini geçerek Mekke'ye ulaşırdı<sup>61</sup>.

1864 yılından Surre Alayının maruz kaldığı bir gasp üzerine Fuad Paşa Üsküdar'dan Şam'a kadar olan kara yolu yerine surre alayını denizden göndermeyi uygun görmüştür. Bu kararda vapur teknolojisindeki gelişmelerde etkili olmuştur. Alayın deniz yoluyla gönderilmeye başlanmasıyla yol kısalmış bundan dolayı 1864 yılından itibaren surre Recep ayının 12. veya 13. günü yerine bir ay sonra şaban ayının 15. günü gönderilmeye başlanmıştır.

Surre-i Hümâyûn Şaban ayının 15'inde saraydan çıkarak Beşiktaş (Dolmabahçe) İskelesi'ne ve oradan vapur ile Üsküdar'da Paşakapısı'na nakledilirdi. Daha sonra buradan Harem İskelesi'ne geçilir ve burada hazır bulunan vapura yüklenirdi. Kafil sırası ile Gelibolu, Çanakkale, Bozcaada, Midilli, Sakız, Sisam, Rodos, Kıbrıs, Beyrut, Seveyş, Yenbu ve son olarak Cidde limanlarına uğrayıp buradan Mekke'ye geçerdi<sup>62</sup>.

1 Eylül 1908 yılında II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 33. yıldönümünde Hicaz Demiryolu açılarak faaliyete geçmiştir. Hicaz Demiryolu'nun en büyük özelliği başta Mekke ve Medine şehirleri olmak üzere kutsal mekânlara ulaşımı rahat sağlamak, bu bölgelere daha kolay asker sevkiyatı yapabilmek ve Hac görevini hızlı ve kolay bir şekilde yerine getirilmesine aracılık yapmaktı. Hicaz Demiryolları İstanbul-Mekke arası olarak planlanmış ancak Mekke'ye kadar götürülemediği Medine'de son bulmuştur. 1908 yılından itibaren de Surre-i Hümâyûn Hicaz Demiryolu ile kutsal yerlere gönderilmeye başlanmıştır<sup>63</sup>. Bu güzergâh ise Haydarpaşa Garı'ndan başlayıp İzmit, Vezirhanı, Bozüyük, Eskişehir, Alanyurt, Afyon, Akşehir, Ilgın, Konya, Çumra, Karaman, Ulukışla, Pozantı, Yenice, Adana, Osmaniye, Fevzipaşa, İslâhiye, Tahtaköprü, Halep ve Der'a istasyonlarına uğrayıp buradan son durak olan Medine'ye ulaşmaktaydı<sup>64</sup>.

### Surre-i Hümâyûn Görevlileri

Surre-i Hümâyûn görevlileri başta Surre Emni olmak üzere Kaftan Ağası, Akkâmlar, Müjdeci, Dârussaâde Ağası ve Dârussaâde Yazıcısı ve diğer bazı görevlilerdir. Surre emni, dindarlığı ve dürüstlüğüyle tanınmış mülkiye, askeriye veya ilmiye sınıfına mensup yüksek rütbeli memurlar arasından seçilmiştir<sup>65</sup>. Surre emni surre alayı ile beraber İstanbul'dan yola

<sup>60</sup> Karazeybek, a.g.m., s. 527.

<sup>61</sup> Sarıay, a.g.e., s. IV-V.

<sup>62</sup> Ayyıldız, a.g.e., s.107-108.

<sup>63</sup> Kahraman, a.g.e., s.18.

<sup>64</sup> Atalar, a.g.e., s. 180.

<sup>65</sup> Ağca Diker, a.g.m., s. 69.

çıkart, alayı ve hac kervanını güven içinde götürüp getirir, Mekke ve Medine'deki surre defterinde belirtilen hak sahiplerine para ve hediyelerini dağıtır, hac süresince güvenliği sağlar ve Mekke, Arafat ve diğer yerlerde yapılan hac ibadetlerini idare ederdi. Bu görevleri tamamladıktan sonra surre alayı ile beraber İstanbul'a geri dönerdi<sup>66</sup>. Surre emini olan kişi bir defaya mahsus olmak üzere görevlendirilirdi. Her hac mevsiminde surre eminliğine farklı kişiler tayin edilmiştir<sup>67</sup>.

Osmanlı Devleti'nde surre eminliği yapan son kişi Hacı Kâmil Efendi'dir. Hacı Kâmil Efendi merasimle İstanbul'dan ayrılmış ancak I. Dünya Savaşı sebebi ile yollar kapandığı için surre Şam'a kadar gidebilmiş ve oradan geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu olayla birlikte Surre-i Hümayûn gibi Surre Eminliği de tarihe karışmıştır<sup>68</sup>.

Kaftan Ağası, Divan- Hümayûnda ve vezirlerin dairelerinde bulunup rütbe ve memuriyet alanlara hil'at giydiren kişidir. Kaftan Ağası önceleri taşralı küçük rütbeli memurlardan seçilirken Tanzimat'tan sonra Enderun hademeleri arasından seçilmiştir. Kaftan Ağası'nın Surre-i Hümayundaki görevi ise Surre-i Hümayûn'un hareketinden iki ay önce Padişah'ın Nâme-i Hümayûnunu Mekke Emiri'ne götürmektir.<sup>69</sup>

Akkâmlar surre ile beraber hareket eden, yolda surrenin ve hacıların her işini gören kişilerdir. Bunlar tahtirevancı, mahfeci, hazineci, çadırcı, meşaleci ve saka gibi altı kısma ayrılırdı. Bu takımların birer başı olmakla beraber hepsinin başında her işten mesul olan akkâmbaşı denen bir şahıs bulunurdu<sup>70</sup>. Hac kafilesi ve surre'nin Haremeyn'e bir sorun yaşamadan ulaştığını ve hacıların haccettiğini padişaha bildirmekle görevli olan müjdeciler bulunurdu. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında telgraf hatları döşenince, müjdecilik tamamen kalkmıştır.

Her sene surre gönderilirken yapılan törenler Dâru's-Saâde Ağası'nın yetkisi altında ve başkanlığında olurdu. Dâru's-Saâde Yazıcısı'nın ise başlıca görevi Haremeyn vakıflarına ait olan işleri görmektir. Dâru's-Saâde Ağası yazı işlerinden de sorumludur<sup>71</sup>.

Bahsedilen görevlilerin dışında surre ile alakalı olarak doğrudan veya dolaylı olarak daha pek çok görevli bulunmaktadır. Bunlar; sakabaşı, surre alayı kâtibi, cerde askeri, meşaleci, surre tercümanı, surre kâtibi, surre kethüdâsı, teşrifatçı, ferâşet-i şerife vekili, delil, mutavvif, mukavvim, kahveciler, şerbetçi, tahtirevancı, mücâvir, berberbaşı ve buharcubaşı gibi görevlilerdir<sup>72</sup>.

## **Surre-i Hümayûn ile Gönderilen Hediye ve Eşyalar**

### **Mahmil-i Şerif**

Mahmil kelimesi Arapça'da içine hamule konulacak şey manasında olan, "*Haml*" kelimesinden gelmektedir<sup>73</sup>. İki kişinin oturabileceği devenin üstüne konulan bir nevi sepet ve her sene hac zamanında hacı kafilesiyle beraber deve üzerinde Haremeyn-i Muhteremeyn'e gönderilen değerli hediyeler gibi manalara gelmektedir<sup>74</sup>. Mahmil-i Şerif hazırlanırken mahmili taşıyacak olan devenin seçilmesi ve mahmil için hazırlanan örtülerin süslenerek üzerine çeşitli ayet, hadis-i şerif ve dua işlenmesi büyük bir öneme sahiptir. Mahmilin olduğu deve Haremeyn'e giden hac kervanlarının önünde gider ve bu durum Hz. Peygamber'in sefere giderken binmiş olduğu deveyi temsil ederdi. Bu yüzden tarih boyunca İslam hükümdarları mahmil hazırlamaya büyük bir önem vermişlerdir<sup>75</sup>.

İstanbul'dan gönderilen mahmile "*Mahmil-i Hümayûn*", Kahire'den gönderilen mahmile ise "*Mahmil-i Mısri*" denmiştir. Dörtgen bir ahşap çerçeve üzerinde dört yüzlü bir piramit

<sup>66</sup> Atalar, a.g.e., s. 189.

<sup>67</sup> Ayyıldız, a.g.e., s. 109.

<sup>68</sup> Atalar, a.g.e., s. 193.

<sup>69</sup> Uzunçarşılı, a.g.e., s. 45.

<sup>70</sup> Yusuf Çağlar, "Mahmil-i Şerif'in Surre-i Hümayun'la İstanbul'dan Haremeyn'e Hac Yolculuğu", (Haz. Yusuf Çağlar-Salih Gülen), *Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun*, Yitik Hazine Yay., İzmir, 2009, s. 32.

<sup>71</sup> Halide Aslan, *Tanzimat'ın İlk Beş Yılında Surre (1839-1844)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatlar Bölümü İslam Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001, s. 86

<sup>72</sup> Güler, a.g.e., s. 223.

<sup>73</sup> Atalar, a.g.e., s. 145.

<sup>74</sup> Güler, a.g.e., s. 223.

<sup>75</sup> Murat Kargılı, "Hilafetin Mühim Bir Sembolü Olarak Mısır Mahmili", (Haz. Yusuf Çağlar-Salih Gülen), *Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun*, Yitik Hazine Yay., İzmir, 2009, s. 119.

şeklinde olan mahmil altın ve gümüşle işlenmiş yazılar, ipek püsküller ve kıymetli taşlarla süslenmiş bir atlasla kaplanırdı. Bu atlas ilk dönemleri siyah renkte son zamanlarda ise yeşil renkte olmuştur. Mahmiller İstanbul da saraylarda ve Mısırda Hidiv Kasrı önünden yapılan törenlerden sonra Kahire sokaklarında gezdirilirdi<sup>76</sup>. Osmanlı sultanları tarafından Haremeyn'e gönderilen para keseleri, değerli eşyalar, hediyeler hanedana mensup kişilerin gönderdiği kervana katılan develer ve katırlarla taşınmıştır. Mahmil'i şerif sembolik anlamda olmuş içinde Kur'an-ı Kerim ve son dönemlerde ise sadece Kâbe'nin anahtarı taşınmıştır<sup>77</sup>.

### Kâbe Örtüsü

Kâbe'nin dört duvarı üzerinde dıştan ve içten siyah ve kırmızı olmak üzere iki örtü asılıdır. Bunlar Kâbe-i Mukerreme Puşidesi, Sitâre-i Kâbe'tullahü'l-harâm veya Kisve-i Şerife denen Kâbe'nin iç örtüsüdür. Örtülerin Kâbe'ye Câhiliye devrinden beri örtüldüğü bilinmekle beraber örtülerini ilk yaptıranlar Hz. Peygamber, Ebû Bekir, Ömer ve Osman'dır. İslâmiyet ile beraber kisvenin hem kumaşı hem rengi değişmiş bir zaman beyaz dibâ denen ipekten yapılmış sonra sarı ve yeşil en son ise siyah ipekten yapılmıştır<sup>78</sup>. Kâbe'ye örtü yaptırma ve surre ile gönderme görevi hilâfetle beraber Emevîler'den Abbâsiler, Abbâsilerden sonra Fatimî, Eyyubî ve Memlûk devletine geçmiş ardından Osmanlılar bu görevi ve kutsal bölgelerde yapılan diğer görevler gibi üzerine almıştır. Kisve, hangi hükümdar zamanında yollanıyorsa kisveyi çevreleyen kuşak üzerine o hükümdarın adının işlenmesi bir âdet olmuştur.

Surre ile birlikte Kâbe örtüsünün dışında Kâbe'nin kapısının perdesi, Kâbe kuşağı, Kâbe'nin iç örtüleri, Kâbe anahtarı, Ravza-ı Muhatara perdeleri ve örtüleri ayrıca Medine-i Münevvere'de bulunan Hz. Peygamber türbesiyle sahabenin mezarları üzerindeki örtülerin değiştirilmesi için yeni örtüler gönderilmiştir<sup>79</sup>. Gönderilen yeni örtüler yerlerine konduktan sonra eskilerin Mekke emiri tarafından İstanbul'a geri gönderilmesi kanundu. Bu örtüler Üsküdar'a gelir Eyüp'e götürülür belli bir süre halkın ziyaretine bırakılırdı. Daha sonrasında ise saraya getirilir ve Hırka-i Saadet dairesinde saklanırdı<sup>80</sup>.

### Diğer Değerli Eşyalar ve Hediyeler

Surre-i Hümayun ile Haremeyn'e yüklü miktarlarda para ve altın gibi madeni şeylerin dışında birçok da kıymetli eşyalar gönderilmiştir. Bunlar; âvizeler, kandiller, altın ve gümüş şamdanlar, pırlanta yüzükler, elmaslar, nâdir ve kıymetli halılar, pahâ biçilemez mushaflar, buhurlar, mücevherli kılıçlar, inci tesbihler, görevliler için sırmalı, elmas ve inci işlemeli kaftanlar (hil'atlar)'ın yanı sıra kıymetli yazma Kur'anlar, Kur'an kapları, gümüş rahleler vb. pek çok değerli eşya tarih boyunca kutsal yerlere gönderilmiştir<sup>81</sup>.

Surre Alayları Haremeyn'e bu gibi hediyeleri götürürken başka bir emaneti de beraberinde taşırdı. Bu emanet Mimar Sinan'ın inşa ettiği başta Süleymaniye Camii olmak üzere diğer camilerden toplanan kandil isleridir. İs odalarında elde edilen islerin içine daha sonra çeşitli malzemeler katılarak dövülür ve hazırlanan mürekkep Surre Alaylarındaki develerin boyunlarındaki keselere konurdu. Develerin boynunda kutsal topraklara gidip gelen bu mürekkepler özel hattatlara verilerek Kur'an-ı Kerimler, ayet ve hadis-i şerifler yazılırdı<sup>82</sup>.

Bunlarda başka berberbaşı ağa padişahı her tıraş ettiğinde kesilen saç ve sakal kılları toplanır ve bir altın leğende gülsuyu ile yıkayıp kurutup gümüş bir çekmeceye konurdu. Bir sene içinde bu çekmeceye biriken kıllar surre kafilesiyle surre emini olan kişiye teslim edilir, o da bu gümüş çekmeceyi Medine'ye götürerek Hz. Muhammed'in kabri yakınında bir yere gömerdi. Bu da Yavuz Sultan Selim zamanından kalmış bir gelenektir<sup>83</sup>.

<sup>76</sup> Buzpınar, "a.g.m", s. 569.

<sup>77</sup> Selin İpek, "Dersaadet'ten Haremeyn'e Gönderilen Örtüler", Haz. Seyit Ali Kahraman, *Surre-i Hümayûn*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2016, s. 98.

<sup>78</sup> Sadettin Ünal, "Kâbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, C.24. s. 17-18; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 64.

<sup>79</sup> İpek, *a.g.m.*, s. 101-116.

<sup>80</sup> Atalar, *a.g.e.*, s. 139.

<sup>81</sup> Atalar, *a.g.e.*, s. 133-134, Kahraman, *a.g.e.*, s. 83.

<sup>82</sup> Taylan, *a.g.e.*, s. 64.

<sup>83</sup> Alıkhıç, *a.g.e.*, s. 147.

#### 4453 Numaralı Surre-i Hümayûn Defteri

Çalışma konusu olan defter H.1326 M. 1908-1909 tarihli olup Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde EV. HMK.SR.d fonunda bulunan 4452 numaralı defterdir. Adı geçen defter Rumi tarihli yazılmış olup 1324 tarihlidir. Defter, Osmanlıca yazılmış olmakla beraber defterde Arapça ve Farsça kelimeler ve özel isimler de bulunmaktadır.

4452 numaralı defter toplam 39 varaktan meydana gelmektedir. Defterin ilk sayfası olan 1\A ve son iki sayfası 40\A ve 40\B sayfaları boştur. Defter 1\B görüntüsüyle davet kısmı ile başlar. Defterin surre emini Üçüncü Daire-i Belediye Müdürü Hüseyin Bedreddin Efendi'dir. Defter Mekke ve Medine'ye giden surre miktarlarının kaydedildiği defterdir. Surre defterinin başından yani 1\B'den 13\A'ya kadar olan kısımda Mekke'ye ait olan miktarlar yazılmıştır. Defterde kişinin alacağı surre miktarı isminin altında belirtilmiştir. Mekke ahalisi, görevli bulunanlar, herhangi bir görev için vazifeli olanlar, seyyid ve şerifler bu miktarlardan pay almışlardır. Ayrıca burada olan görevlilerin alacağı miktarlar, süpürge ve fenerlerin tamirâtı gibi ihtiyaçların ücretleri, okunacak olan dua, hatim ve mevlit okumakla vazifeli kişilerin alacakları miktarlar da yine defterde belirtilmiştir. Aşağıdaki tablo 1'de defterde geçen vakıflar ve bu vakıflardan Mekke şehrine gönderilen para miktarları verilmiştir. Hemen arkasından tablo 2'de Mekke'de özellikle Harem-i Şerif'te bulunan çeşitli görevliler ve bunlara dağıtılacak olan paralar verilmiştir.

**Tablo 1:** Mekke'ye surre gönderen vakıflar ve gönderilen para miktarları

| Vakıflar                                          | Gönderilen Miktar                | Vakıflar                                       | Gönderilen Miktar   |
|---------------------------------------------------|----------------------------------|------------------------------------------------|---------------------|
| Hacı Mustafa Ağa Vakfı                            | 150 kuruş                        | Hamîdiye Vakfı                                 | 170 kuruş 10 para   |
| Ahmed Ağa Vakfı                                   | 470 kuruş                        | Gazi Murad Paşa tevliyet bedeli                | 50 kuruş            |
| Bezm-i Âlem Vakfı                                 | 1.800 kuruş                      | Haremeyn Vakfı                                 | 620 kuruş 30 para   |
| Vecihi Kalfa Vakfı                                | 100 kuruş                        | Laleli Vakfı                                   | 46 kuruş            |
| Köprülü Mehmed Paşa ve Fazıl Ahmed Paşa Vakıfları | 5.490 kuruş                      | Cennetmekân Vakfı                              | 21 kuruş 10 para    |
| Haremeyn Sultan Gavri ve Ömer Efendi Evkâfları    | 6.286 kuruş 20 para              | Cennetmekân Sultan Abdülmecid Han-ı Gâzi Vakfı | 1.800 kuruş         |
| Cennet-mekân Sultan Mahmud Han-ı Sâni Vakfı       | 12.470 kuruş                     | Pertevniyal Valide Sultan Vakfı                | 16.590 kuruş        |
| Sultan Mustafa Vakfı                              | 639 kuruş 30 para                | Sermet Paşa Vakfı                              | 300 kuruş (gelmedi) |
| Süleymâniye Vakfı                                 | 76 kuruş 20 para                 | Hüsrev Paşa Vakfı                              | 4.250 kuruş         |
| Sermed Hanım Vakfı                                | 1.000 kuruş (gelmedi)            |                                                |                     |
| <b>Toplam</b>                                     | <b>52.331 kuruş<sup>84</sup></b> |                                                |                     |

**Tablo 2:** Mekke'de bulunan görev ve vazifeliler ile ihtiyaçları için verilen miktarlar.

| Vazife veya Görevli      | Verilen Miktar | Vazife veya Görevli | Verilen Miktar |
|--------------------------|----------------|---------------------|----------------|
| Zevrâk vekillerine       | 12.150 kuruş   | Kütüphane bevvâbı   | 1.800 kuruş    |
| Zahire Nazırı            | 470 kuruş      | Ta'âmiye bedeli     | 9.000 kuruş    |
| Müezzin başı evlatlarına | 996 kuruş      | İmam ve Hatiplere   | 2.400 kuruş    |

<sup>84</sup> Sermet Paşa Vakfı ve Sermed Hanım Vakfı gelirleri dâhildir.

|                                   |                                          |                                     |                       |
|-----------------------------------|------------------------------------------|-------------------------------------|-----------------------|
| Du'âgûy vazifesi için             | 4.893 kuruş 30 para                      | Fenerlerin tamiri için              | 600 kuruş             |
| Mekke müdiriyet hazinesi çalışanı | 6.384 kuruş                              | Mevlid-i Şerif kıraati için         | 6.500 kuruş           |
| Buhurdancılık                     | 7.200 kuruş                              | Kütüphane hademesine ve tamiri için | 5.580 kuruş           |
| Sakâyâna                          | 2.900 kuruş                              | Baruthane Nazırı                    | 2.400 kuruş (gelmedi) |
| <b>Toplam</b>                     | <b>63.273 kuruş 30 para<sup>85</sup></b> |                                     |                       |

Bunlarda başka Mekke eşrafından kimselere de surre verilmiştir. Harem-i Şerîf'te görevli ve hizmetlilerine maaşları isimlerinin altında belirtirmiştir. Altı unvana ait toplam 35.499 kuruş maaş miktar olarak gösterilmiş. Ayrıca hizmetli veya görevli olan 24 kişinin ismi geçmekte olup bunlardan bir kişi emekli olmuştur. Bu kimselere de toplam 165.996 kuruş ödenmiştir. Mekke-i Mükerrerme'de ihtiyaç sahibi olarak 168 ihtiyaç sahibinin ismi geçmiş ve toplam olarak bu kimselere 803.845 kuruş 20 para verilmiştir. Toplamda Mekke-i Mükerrerme'ye miktar olarak 1.793.161 kuruş 20 para gönderilmiştir.

Defterin 13\A kısmı itibari ile Medine-i Münevvere'de bulunan kimselere dağıtılan miktarlar deftere kaydedilmiştir. Yine aşağıda verilen tablo 3'te Medine'de bulunan görevli ve ihtiyaç sahiplerine gönderilen surrelerin hangi vakıflardan gönderildikleri ve gönderilen miktarları verilmiştir.

**Tablo 3:** Medine'ye surre gönderen vakıflar ve gönderilen para miktarları

| <b>Vakıflar</b>                                  | <b>Miktar</b>        | <b>Vakıflar</b>                            | <b>Miktar</b>  |
|--------------------------------------------------|----------------------|--------------------------------------------|----------------|
| Cennetmekân Sultan Mahmud Hân-ı Sâni Vakfı       | 6.155 kuruş          | Cennetmekân Vakfı                          | 182 kuruş      |
| Cem Sultan Vakfı                                 | 3.000 kuruş          | Gazi Murad Paşa tevliyet bedeli            | 5.400 kuruş    |
| Şeyhülislam Fakirullah Efendi Vakfı              | 1.295 kuruş          | Sultan Abdülmecid Han Gazi Vakfı           | 120 kuruş      |
| Timurcuzâde Mustafa Efendi Vakfı                 | 100 kuruş            | Adile Sultan Vakfı                         | 4.261 kuruş    |
| Laleli Vakfı                                     | 6.942 kuruş 10 para  | Şerife Hatice ve Mengenli Mehmed Ağa Vakfı | 1.140 kuruş    |
| Ahmed Ağa Vakfı                                  | 470 kuruş            | Pertevniyal Valide Sultan Vakfı            | 13.382,5 kuruş |
| Köprülü Fazıl Paşa ve Ahmed Fazıl Paşa Vakıfları | 10.674 kuruş         | Ali Efendi Vakfı                           | 1.400 kuruş    |
| Haremeyn ve Sultan Gavri Vakıfları               | 6.284 kuruş          | Zeliha Hanım Vakfı                         | 1.781,5 kuruş  |
| Haremeyn Vakfı                                   | 10.303 kuruş 20 para | Abdullah Ağa Vakfı                         | 10.000 kuruş   |
| Sultan Mustafa Vakfı                             | 15.600 kuruş         | Hacı Hamid Efendi Vakfı                    | 3.000 kuruş    |

<sup>85</sup> Baruthane Nazırı surresi dâhildir.

|                                    |                                           |                    |             |
|------------------------------------|-------------------------------------------|--------------------|-------------|
| Sultan Murad Vakfı                 | 2.400 kuruş                               | İbrahim Ağa Vakfı  | 300 kuruş   |
| Selçuk Sultan Vakfı                | 20 kuruş                                  | Hüsrev Paşa Vakfı  | 800 kuruş   |
| Şehabeddin Paşa Vakfı              | 900 kuruş                                 | Aziz Mahmud Efendi | 1.000 kuruş |
| Şeyhülislam Feyzullah Efendi Vakfı | 1.497 kuruş                               |                    |             |
| <b>Toplam</b>                      | <b>108.407 kuruş 30 para<sup>86</sup></b> |                    |             |

Medine-i Münevvere'ye gönderilen surrenden pay alan 732 kişinin ismi defterde geçmiştir. Bunlardan sekizi feraşet vekili olup bunlara toplam 131.687 kuruş dağıtılmış, bir bölgenin naibi bulunan dört kişiye 44.430 kuruş, bir müftüye 6.000 kuruş, bir türbedara 3.000 kuruş, bir mermer ustasına 2.700 kuruş, bir camcıya 3.600 kuruş, bir tamirat müdürüne 7.170 kuruş, bir nalcıya 3.600 kuruş surrenden pay verilmiştir. Yine adı geçen bu kimselerden 24 kişinin kisve bedeli olarak 2.365 kuruş 20 para verilmiştir. Çeşitli görevlerde bulunan hademeler de toplam 24.060 kuruş surrenden pay almışlardır. Bu görevlilerle beraber 732 kişiye toplam 2.227.912 kuruş 18 para surre dağıtılmıştır. Bunlardan başka çeşitli görevleri icra etmek için şahıslara ayrıca bazı ihtiyaçların ve kutsal yerlerin eksikliklerinin karşılanması için de ödemeler yapılmış olup Medine şehrine toplamda 2.862.087 kuruş 38 para surre dağıtılmıştır. Toplamda 4.655.249 kuruş 18 para miktarında surre Mekke ve Medine'deki pay sahiplerine dağıtılmıştır<sup>87</sup>.

## SONUÇ

Surre kelimesi Arapça'da içine para, altın gibi değerli eşyaların konulduğu kese anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde ise terim anlamı olarak Hac münasebetiyle her yıl İstanbul'dan Mekke, Medine'ye ve Kudüs'te bulunan ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere özel ve görkemli törenler yapılarak gönderilen para, altın ve çeşitli kıymetli eşyaları ifade etmek için kullanılmıştır. Haremeyn'e ilk kez surre gönderilmesi Abbasi halifesi el-Muktedir Bi'llah zamanında başlamıştır.

Osmanlı padişahları da daha önceki Müslüman devletler gibi kutsal bölgelere çok büyük bir önem vermişler her fırsatta bu bölgelere gereken yardımları yapmaktan geri durmamışlardır. Osmanlı hükümdarları kutsal yerlerde oturan fakirlere, Haremeyn'i Şerifeyn'de hizmet eden imam, müezzin, ferraş vb. din görevlilerine Mekke ve Medine emirleri ile diğer görevlilere her yıl hac mevsimi yaklaşıncı bölgeye olan sevgi ve saygısını göstermek amacıyla ve ayrıca kendisinin şan ve saygınlığını kabul ettirmek amacıyla çeşitli hediyelerin yanı sıra paralar göndermişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde Haremeyn'e ilk defa surre Yıldırım Bayezid döneminde gönderilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Hicaz bölgesini hâkimiyet altına almasına kadar surreler düzensiz olarak gönderilmiş, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı zapt edip kutsal bölgeleri hâkimiyet altına alarak "Hadimü'l-Haremeyni's-Şerifeyn" unvanını almasıyla surre, bundan sonra her yıl düzenli olarak gönderilmiştir. Böylece surre gönderilmesi resmî ve siyasi görevler arasına girmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren surre gönderilmesi daha düzenli bir hal almış surre gönderilmesinin sona ermesine kadar surrenin hangi yılda, nereden nereye ve ne kadar miktar gönderildiği, gönderildiği bölgede kimlerin ve hangi zümrelerin surrenden ne kadar pay alacaklarını gösteren miktarlar surre defterlerine kaydedilmiştir. Surreler büyük tören ve kutlamalar eşliğinde İstanbul'dan yola çıkarak Mekke, Medine ve Kudüs şehirlerine ulaşmıştır. Surre Alayları yol güzergâhı zaman içinde değişikliğe uğramıştır. 1864 yılına kadar karadan katır ve develer ile gönderilirken bu tarihten sonra gelişen ve değişen şartlara bağlı olarak denizden ve vapurlar ile gönderilmeye başlanmıştır. 1908'de Hicaz Demiryolu'nun açılmasıyla birlikte kutsal bölgelere surre tren ile gönderilmiştir.

<sup>86</sup> Defterde birkaç vakıf ismi daha belirtilmiş ancak vakfedilen miktar verilemediği için tabloya dâhil edilmemiştir.

<sup>87</sup> Noksan gelenler ve fazla gelen miktarlar dâhil değildir.

Surre olarak gönderilen para ve hediyeler ile yapılan masraflar Mısır Hazine'nden ve Haremeyn Evkafı'ndan karşılanmıştır. Bunların dışında sultanlar, sadrazamlar, paşalar, vezirler ve diğer devlet görevlilerinin yanı sıra, zengin kişiler ve hayır sahipleri de bu etkinliğe maddi ve manevi büyük bir destek vermiştir. Düzenli olarak devlet gelirlerinden alınan paralar Mısır Hazinesi ve Sultan Atiyyesi'dir. 1587'de Haremeyn Evkaf Nezareti'nin kurulmasıyla surreler bu nezaretten tahsil edilmiştir. Sultan ve diğer kişilerin kurduğu vakıflar surrenin esasını teşkil etmiştir. Bunlar han, hamam, dükkân, imaret ve bazı köylerin evkafından alınan gelirlerdir. Bütün bu para ve hediyeler Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinden gönderilmiş olup, İstanbul'da toplanarak, Surre Alayı ile birlikte Hicaz'a gönderilmiştir.

H. 1326 M. 1908/1909 yılından gönderilen surrenin kaydedildiği, bu çalışmaya konu olan defterde de yapılan para yardımlarının başta sultan ve ailesinin oluşturduğu vakıflar olmak üzere birçok vakıftan ve hayır sahibi kişilerin vermiş oldukları paralardan oluştuğu görülmektedir. Surre gönderilen kutsal mekânlar ise Mekke ve Medine şehirleridir. Yapılan para yardımlarının yekûnuna bakıldığında en büyük yardımı Medine şehri almıştır. Mekke'ye gönderilen miktar 1.793.161 kuruş 20 para iken Medine'ye gönderilen miktar 2.862.087 kuruş 38 para olmuştur. Toplam olarak gönderilen 4.655.249 kuruş 18 para surre Mekke ve Medine'deki pay sahiplerine dağıtılmıştır.

**KAYNAKÇA****Arşiv Kaynakları**

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Surre Defterleri (EV.HMK.SR.d.): Defter no: 4452.

**Diğer Kaynaklar**

ALİKILIÇ, Dündar, Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler İmparatorluk Seremonisi, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2004.

ASLAN, Halide, Tanzimat'ın İlk Beş Yılında Surre (1839-1944), (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatlar Bölümü İslam Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2001.

ATALAR, Münir, "Türklerin Kâbe'ye Yaptığı Ekonomik Yardımlar", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXXI., S. 40. Yıl Özel Sayısı, s. 261-270.

ATALAR, Münir, Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları, Diyanet İşleri Yay., Ankara, 2015.

AYYILDIZ, Nigâr, II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2008.

BUZPINAR, Şit Tufan, "Surre", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 37, İstanbul, 2009, s. 567-569.

ÇAĞLAR, Yusuf, "Mahmil-i Şerif'in Surre-i Hümayun'la İstanbul'dan Haremeyn'e Hac Yolculuğu", (Haz. Yusuf Çağlar-Salih Gülen), Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun, Yitik Hazine Yay., İzmir, 2009.

ÇAĞLAR, Yusuf, Gülen, Salih, Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun, Yitik Hazine Yay., İzmir, 2009.

DİKER, Sevgi Ağca, "Surre-i Hümayûn ve Geleneksel Teşrifatı", (Haz. Seyit Ali Kahraman), Surre-i Hümayûn, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, 2016.

DURAK, Ahmet, "Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayun Geleneği 18 Ekim 1656 Tarihli Mekke'ye Gönderilen Defter Örneği", Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi, S.4, (2018), s. 24-34.

DURAK, Ahmet, Hicri 1102 (1691) Tarihli Surre-i Hümayun Defterinin Analizi, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2018.

ESAD EFENDİ, Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadîme), Kervan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 1979.

FAROQHÎ, Suraiya, Hacılar ve Sultanlar Osmanlı Döneminde Hac (1517-1638), (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995.

GÜLER, Mustafa, XVI. XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2019.

HAMMER, Joseph Von, Büyük Osmanlı Tarihi, C. 1, (Çev. Mehmet Ata), Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İzmir, 2009.

İPEK, Selin, “Dersaadet’ten Haremeyn’e Gönderilen Örtüler”, (Haz. Ali Seyit Kahraman), Surre-i Hümayûn, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, 2016.

KAHRAMAN, Seyit Ali, Surre-i Hümayûn, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, 2016.

KARAZEYBEK, Mustafa, “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısından XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısına Hac Yolu Masrafları, Hizmetleri ve Urban Surreleri, Yeni Türkiye Yayınları Dergisi, S. 98, (2017), s. 525-538.

KARGILI, Murat, “Hilafetin Mühim Bir Sembolü Olarak Mısır Mahmili”, (Haz. Yusuf Çağlar-Salih Gülen), Dersaadet’ten Haremeyn’e Surre-i Hümayun, Yitik Hazine Yay., İzmir, 2009.

KOMİSYON, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2010.

KURŞUN, Zekeriya, “XIX. Yüzyılda Şam-Medine Hac Yolu Lojistiği”, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi, S. 19, s. 347-359.

KURŞUN, Zekeriya, “Hac ve İktidar: Haremeyn’de Erken Dönem Osmanlı İmar Faaliyetleri”, Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, S.9, (2017), s. 281-311.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, Abbasiler’den Osmanlılar’a Mekke-Medine Tarihi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.

ÖZDEMİR, Hüseyin, “Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’ndeki Surre Defterleri”, (Haz. Yusuf Çağlar-Salih Gülen), Dersaadet’ten Haremeyn’e Surre-i Hümayun, Yitik Hazine Yay., İzmir, 2009.

ÖZTUNA, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, C. XIV, İstanbul, 1979.

KOMİSYON, Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 116, Ankara, 2010.

KOMİSYON, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2010.

SEYDİ BEY, Ali, Teşrifat ve Teşkilatımız, (Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu) Tercüman 1001 Temel Eser Kervan Kitapçılık A.Ş., No:17.

TAYLAN, Nermin, Kâbe-i Muazzama Tarihi ve Osmanlı Padişahları’nın Hizmetleri, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2017.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Mekke-i Mükerreme Emirleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.

ÜNAL, Sadettin, “Kâbe”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 24, İstanbul, 2001, s. 17-18.

YILMAZ, Muammer, Osmanlı’da Töre, Tören ve Alaylar, Türdav Yayın Grubu, İstanbul, 2010.